

KAYSTROS OVASINDAN YENİ MEZAR YAPILARI¹

Hatice KALKAN²

Özet

Bu çalışmada Antik Lydia Bölgesi'nde yer alan *Kaystros* Ovası'ndaki (Küçük Menderes) son yıllarda tespiti yapılan yeni tümülüs ve kaya mezar örnekleri tanıtılmaktadır. Günümüzde Bozdağlar (*Tmolos*) ve Aydın Dağları (*Messogis*) arasında kalan *Kaystrianon Pedion* olarak bilinen bu bereketli ovalık alanda karşılaşılan tümülüs mezar anıtları, buradaki nüfuzlu ve zengin Lydia'luların varlığına işaret eden önemli kalıntılardır. Tümüsler genellikle topografik olarak Tmolos Dağları'nın alçak güney yamaçları üzerinde konumlanmış durumdadırlar. Mezar odalarında ya da yağma toprakta herhangi bir küçük buluntu olmaması, tarihlemenin daha çok mimari planlama çerçevesinde yapılmasına yol açmaktadır. Doğal kayaçların tek ya da çift odalı olarak planlandıkları örneklerde *klineli*, *khamasorionlu* düzenlemelerle karşılaşılrken, nişli ve *arcosoliumlu* hiçbir örneğin bulunmaması, yapımlarının Roma öncesine ait olduğu izlenimini güçlendirmekle birlikte, oldukça ağır işçilik ve yapım süreci gerektiren bu oda mezarlarının geç dönemlerde de çoklu defin için kullanılmış olabilecekleri kuvvetli olasılıktır.

Anahtar Sözcükler: Lydia, tümülüs, kaya mezarı, Kaystros, gömü geleneği

NEW GRAVE STRUCTURES IN THE CAYSTRUS PLAIN

Abstract

In this study, new tumuli and rock tomb samples of the *Caystrus Plain* (Küçük Menderes) located in the ancient Lydian region, which have been discovered in recent years, are introduced. These grave monuments in this fertile plain, the so-called *Kaystrianon Pedion* between *Tmolos* (Bozdağlar) and *Messogis* Mountain range (Aydın Dağları), are important reminders to the present of the influential and rich Lydians. These examples are typical with the dromos, single, sometimes double rooms, elaborate masonry, pitched or flat roofs, rectangular cut stone blocks and rarely crepis walls. In the rock-cut tombs, planned as single or double rooms, there are kline and chamasorium arrangements. The absence of any samples with niche and

¹Bu makaledeki çizimlere olan katkısı nedeniyle Prof. Dr. Veli Sevin'e içten teşekkürlerimi sunarım. Burada paylaşılan konu 2016 ve 2017 yıllarında gerçekleştirilen yüzey araştırmalarımızın yayınlanmamış bildiri sonuçlarını kapsamaktadır.

²Doç.Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü. haticekalkan@hotmail.com

arcosolium strengthens the impression that these structures dates to pre-Roman period. It is also a strong possibility that these rock-cut tombs requiring a very heavy workmanship and construction process may have been used for multiple burial in the late periods.

Keywords: Lydia, tumulus, rock- cut tomb, Caystrus, Burial Custom

Giriş

İzmir Ödemiş İlçesi ile yakın çevresini kapsayan ve 2012 yılında Antik Hypaipa kenti ile başlatılan çalışmalarımız zamanla Lydia Bölgesi'nin sınırları içinde yer alan Kaystros ovasının bir bölümünde genişletilerek yoğunlaştırılmıştır (bkz.Şekil.1). Söz konusu bu ovalık alanın Antik Dönemde Sardes kentine ve *Kilbianon Pedion* (Kiraz Ovası) istikametlerine uzayan yol bağlantıları aynı zamanda buradaki tümülüs mezar anıtlarının da sıralandığı bir hatla uygunluk göstermektedir. Bölgedeki yol güzergahları genellikle Bozdağlar silsilesinin ovaya inen engebeli etekleri üzerinde takip edilmekte olup antik dönemde bataklık olan düz ovalık alanda tümülüs yapısına rastlanmamaktadır.

Antik Dönemin anıtsal mezar yapıları yaşarken sahip olunan sosyal ve ekonomik statünün en önemli göstergeleridir. Bu açıdan işçilik ve malzemenin tümülüsler için gerektirdiği masraf, sıradan halk için karşılanması mümkün olmayan harcamalardır. Bu nedenle Lydia Bölgesi'nin idari merkezi durumundaki Sardes'in çevresinden bilinen örnekler krali ve üst düzey yönetici sınıfa ait zengin buluntulu görkemli mezar anıtları olarak tasarlanmışlardır. Burada ele alacağımız Lydia sınırları içindeki daha küçük ölçekli tümülüs mezar anıtları ise bu zenginlik ve statükonun daha alt dereceden göstergelerini oluşturmaktadır. Buralara gömüler gerçekleşirken aynı zamanda yapısal gösterişlerine eşlik eden mezar hediyelerinin bırakılması da söz konusudur. Gerek yapıldıkları dönemde gerekse sonraki süreçte ölen kişiye sunulan bu değerli armağanlar nedeniyle soyulan ve tahribe uğrayan tümülüsler, çoğu kez küçük buluntuların sağlayacağı mutlak bir tarihlleme olanağı olmadan değerlendirilmektedir.

Doğuda Kiraz, güneybatıda Tire, en doğuda İlkurşun ve kuzeyde ise Bozdağlar'ın güney yamaçları ile sınırlandırılan arazi tespitlerinde antik yol bağlantıları araştırılırken, bilinen çalışmalara (Roosevelt, 2017) katkı sağlayıcı nitelikte yeni tümülüs ve kaya mezar örnekleri ile karşılaşmıştır. Lydia'nın güneyi olarak tanımlanabilecek kesimde antik dönemdeki arazi durumunun bataklık yapısı nedeniyle tümülüsleri daha çok dağ eteklerinde veya doğal engebelerin bulunduğu noktalarda aramak gerekmektedir. Nitekim karşılaştığımız örnekler, daha çok antik güzergâh hatlarına da eşlik eden bu türden bir arazi yüzeyinde

belirlenmektedir. Çok yüksek olmayan doğal engebeler üzerinde konumlanan tümülüslerde güneye bakan dromoslu girişler, düzgün işçilik yansıtan bosajlı kesme taş bloklarla örülmüş mezar odaları, semerdam veya düz taş bloklarla kapatılmış tavan konstrüksiyonu, krepisli veya doğal bir kayaca yaslanmış temel düzenlemeleri öne çıkan mimari unsurlardır.

Genel olarak bu gömü geleneğinin Lydia Bölgesi'ndeki başlangıcı M.Ö.6.yy ikinci çeyreği veya daha öncesine tarihlendirilmektedir ve sınırladığımız alan için de bu görüş geçerli kabul edilebilir (Roosevelt, 2017, s. 193). Esasen tümülüs geleneğinin anıtsal örnekleri Phrygia'da (Gordion) olduğu gibi Lydia'nın da idari merkezinin çevresinde kümelenmiştir. İlk olarak M.Ö.9. yüzyıl ortalarından itibaren Phrygia'da kendine özgü bir mimari düzenleme ile uygulanan tümülüs anıtları benzer şekilde sınıfsal göstergeler olarak Lydia örneklerinin de ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Doyranlar Tümülüsü

Ödemiş-Tire sınırlarındaki yaklaşık 30 m çapında ve 15 m. yükseklikteki tepenin güney yarısında defineciler tarafından açığa çıkarılıp tahrip edilmiş dromoslu bir oda mezar saptanmıştır (Bkz.Şekil.2). Yığma tepe, toprak ve irice taşlarla oluşturulmuştur. Mezar odası tepenin orta kısmına gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Güneye, Küçük Menderes Ovası'na bakan mezara 1.73 x 1.30 m boyutlarında bir dromosla girilmektedir. Dromos'un yan duvarları 6-7 sıra prizmatik taş bloklarla ve özenli bir işçilikle örülüdür. 0.60 m genişliğindeki kapı 1.50 x 0.75 m boyutlarında ve 0.20 m kadar kalınlıkta bir taş levha ile kapatılmış olmalıdır. Özgün konumu defineciler tarafından bozulmuş bu taş levha dromosun doğu duvarına yaslanmıştır. 0.60 m genişlikteki bir kapı geçidinden girilen mezar odası 2.20 x 2.20 m boyutlarındadır. Üzeri yaklaşık 0.30 m kalınlıkta büyük ve düz taş levhalarla örtülüdür. Ancak bunlardan yalnızca en kuzeydeki tek levha yerinde durmaktadır; diğerleri kaldırılmıştır. İçi toprakla dolu olan odanın mevcut yüksekliği 1.05 m kadardır. Defineciler kuzey duvarının doğu bölümündeki blokları sökerek yaklaşık 0.60 m çapında bir oyuk açmışlardır. Odanın içi neredeyse tamamen toprakla dolu olduğundan iç düzen hakkında bilgi edinilememiştir. Mezar odasının görülebilen 3 taş sırası yaklaşık 0.80 m yüksekliğindedir. Ortalama 0.20 m kalınlığındaki prizmatik bloklar bosajlı olarak işlenmiştir. Ayrıca bazı blokların üzerinde yumrular halinde birer çıkıntı bırakılmıştır. Bu tür işçilik Lydia mimarisine özgüdür ve Batı Anadolu'da Lydia-erken Akhaimenid döneminden pek çok tümülüs mezarda kullanılmıştır (Bilgin, Dinç, Önder,1996, s.214) Mezar odası ve çevredeki atılan toprak içinde hiçbir seramik parçası vb. yüzey buluntusuna rastlanmamıştır. Ancak mimari özellik ve Sardes ile çevresinde ortaya çıkarılan Lydia taş işçiliğinden hareketle bu mezarın MÖ.

6.yüzyıl sonları ile erken 5.yüzyıl civarına yerleştirilebileceği düşüncesindeyiz. Özellikle düz çatı örtüsü bu düşüncemizi desteklemektedir. Çapı 30 m'yi bulan tümülüs yığmasının merkezi bölümünde yaklaşık 3 m kadar uzunluk ve 2 m kadar genişlikte diğer bir kaçak çukura rastlanmıştır. Üzeri taş levhalarla örtülü olduğu anlaşılan bu çukur basit toprak mezar görünümündedir. Doğu kesiminde, atılan toprak arasında, üzeri kabara bezemeli pişmiş toprak bir lahidin parçaları bulunmaktadır. Çukurun kuzey yüzünde toprağa açılmış bir oyuk içinde pithos benzeri bir obje kırık durumdadır. Bunun, terrakota bir lahidin tekne kısmına ait olması ihtimal dahilindedir. Böylelikle MÖ. 6.yüzyılın ikinci yarısı ya da 5.yüzyıl başlarına tarihlenebilecek bir Lydia-Akhaimenid tümülüs yığmasına, ana mezar dışında ikinci bir gömü yapıldığı belgelenmiş bulunmaktadır. Buna benzer bir uygulama yani ikincil bir gömüt olarak tümülüs dolgusunun üst tabakalarına yerleştirilmiş küvet biçimli lahit örneğinden Roosevelt de (2017, s.189) söz etmektedir. Lydia bölgesinde bu şekildeki kullanıma ait örneklerle rastlanmaktadır (Roosevelt, 2003, s.126-133). Diğer bir deyimle, Lydia-Pers mezarı olarak inşa edilmiş olmakla birlikte, olasılıkla MÖ.3.yüzyıl civarında bir kez daha kullanılmış, ancak bu kullanım sırasında, çoğu kez rastlandığı gibi, eski mezar odasından değil, yığma tepenin merkezi civarında açılan yeni bir çukurdan yararlanılmıştır.

Öte yandan tümülüslerdeki pişmiş toprak lahitlerin orijinal kullanımı daha geç bir geleneğe ait olup bunlarla ilgili tespitler de söz konusudur. Doğu Küçük Menderes Havzası'nda 1980'li yıllarda Tire Müze Müdürlüğü tarafından Kiraz ilçe merkezi yakınındaki Köfündere Tümülüsü ile 2013 yılında Ödemiş Müze Müdürlüğü'nce Beydağ ilçesine bağlı Çitlik 2 Tümülüsü'nde yapılan kurtarma kazılarında kabara bezeli pişmiş toprak lahit parçalarına mezar odası içinde ve dağınık durumda dromos koridorunda rastlanmıştır (Evren, 2014, s. 36). Beydağ Çiftlik 2 Tümülüsü dromosunda kabara bezemeli pişmiş toprak lahit parçalarıyla birlikte MÖ. 4.-3.yüzyıllara tarihlenebilecek siyah firnisli Attik ithal kaplar ele geçirilmiştir (Gürsel, 2014, çizim 7)

Çataltepe Tümülüsü

Hypaipa'dan güneybatıya, Ephesos'a doğru uzanan güzergâh üzerinde, Işıkköy ve Şirinköy mahalleleri sınırındaki Yumrutaş Mevkii'nde yer alan Çataltepe Tümülüsü ziyaret edilerek durum tespitinde bulunulmuştur (Bkz.Şekil.3). Yumrutaş Mevkii'ne hâkim bir tepe üzerinde bulunan tümülüsün mezar odasının üzerini kapatan yığma toprak tepe Orman İdaresi tarafından yapılan ağaçlandırma çalışmaları sırasında yok edilmiştir. Doğu-batı doğrultusunda uzanan dromoslu bir girişe sahip olan tümülüs, tek mezar odasından oluşmaktadır. Mezar odası Gediz havzasındaki Lydia/Pers dönemi tümülüslerinden tanınan son derecede iyi işçilikli iri

mermer levhalarla örülüdür. Mezar odasına, günümüzde tümüyle toprak altında kalmış olan dromostan geçilerek ulaşılmaktadır. Kıırma çatılı (semerdamlı) bir tavan konstrüksiyonuna sahiptir; içi büyük çapta toprakla doludur. Bu nedenle iç düzeni konusunda herhangi bir şey söylenemez. Ancak bu türde mezar odalarında cesetlerin gayet iyi işlenmiş taştan klineler üzerine yatırıldığı bilinmektedir. (Ödemiş Müze Müdürlüğü'nün 1986 yılında yaptığı ilk tespit mezar odasının 1.70 metre genişliğinde, 2.50 metre uzunluğunda ve 1.70 metre yüksekliğinde olduğu ifade edilmiştir.) Mezar soyguncuları tarafından tavandan girilip tahrip edilerek talan edilmiş bulunan mezar geç Lydia ya da Lydia-Pers mezar mimarisinin en özenli örneklerinden biri durumundadır. Çalışma sırasında her hangi bir buluntu ve çanak çömlek parçasına rastlanmamıştır. Ayrıca dromos içerisinde ya da önünde yer aldığı anlaşılan mermer bir phallos'un tümülüsünden yaklaşık 100 metre ilerideki tarlaya yuvarlanmış olduğu tespit edilmiştir. Phallos taşları Anadolu'da M.Ö.7-6. yy dan Roma imparatorluk dönem ortalarına kadar kadar mezar cippusları olarak kullanılmışlardır (bu konuda bkz.Chirstof ,2008, s.147-173). Lydia Bölgesinde yaygın olduğu bilinen ve tümülüs tepelerinde rastlanan bu tür phallos işaretlerinin tam olarak neyi temsil ettiği bilinmemekle birlikte genel görüş bunların yeniden doğuş ve bereketle ilgili oldukları yönündedir (Baughan, 2010, s.279; Roosevelt, 2009, s.206).

Ahrandı 1 Tümülüsü

Ödemiş İlçe merkezinin kuzeydoğu kenarında, Tmolos Dağı'nın alçak güney etekleri yöresel olarak Ahrandı Dağı olarak adlandırılır. Bu dağ üzerindeki Belediye Sosyal Tesisi'nin 1200 m kuzeydoğusunda, güneye bakan yamaç üzerindeki tümülüs denizden 308 m yüksekliktedir. Çapı yaklaşık 20 m, yüksekliği ise 5 m'yi bulmaktadır. İlk bakışta, oldukça büyük konglomera cinsi bloklardan örülü krepis duvarı ile ilgi çekicidir (Bkz.Şekil.4). Kuzeyden güneye doğru eğimli bir yamaçta kurulmuş bulunan tümülüsü çeviren krepis duvarının yüksekliği kuzeyde tek bloktan 0.50 m kadardır; daha alçak seviyedeki güneydoğu yamaçta ise arazinin eğimine uygun seviye düzeltilmesi amacıyla üst üste konmuş 3 blok ile 1.70 m yüksekliğe ulaşmaktadır. Blok taşlardan alınan genişlik 1.50 m., yükseklik 50 cm. değerinde ölçülürken, bazı bağlayıcı taş bloklarda genişlik 40 cm kadardır. Ortalama krepis duvar yüksekliği ise 1 m civarındadır. Krepisi oluşturan taş bloklar hafif bombeli ve bosajlı bir yapıda olup yerel taş malzemedden yararlanılmıştır. Krepis bloklarından bir bölümü kaçak kazıcılar tarafından yerlerinden sökülmüştür. Bölgede ilk kez rastlanan bu yüksek krepis duvarı ilk bakışta Salihli/Bintepeler mevkiindeki Karnıyarıktepe Tümülüsünü andırmaktadır. Ağır bir yıkım geçirmiş bulunan mezar odası tümülüsün merkezine yerleştirilmiştir. Mezar odasının alınabilen ölçüleri: doğu-batı doğrultusunda 2.50 m, kuzey-güney doğrultusunda ise

4 metredir. Odanın güney duvarı tümüyle taş ve toprak altındadır. Eğer bu duvar üzerinde bir kapısı varsa güneye bakmış olmalıdır. Mevcut yüksekliği 1.30 m civarında olan mezar odasındaki taş blokların işçiliği krepis duvarına kıyasla daha özenlidir. Ön yüzleri ince dişli bir tarak ile işlenmiş, arka yüzler ise kaba bırakılmıştır. Mezar odasının üzeri düzgün taş blok levhalarla kapatılmıştır. Yüzeyde görülen ince kırmızı seramik parçaları daha çok Hellenistik-Erken Roma dönemi özelliklerini gösterir. Ancak taş işçiliği mezarın MÖ. 6. Yüzyıl sonları ya da 5. Yüzyılın ilk yarısından kalma bir Lydia-Pers dönemi yapısı olduğuna işaret eder. Yüzeyde görülen çanak çömlek parçaları mezar odasının ikinci kez kullanılmış olabileceği ihtimalini akla getirir. Ahrandı 1 Tümülüsü bu yapısıyla tüm Lydia tümülüsleri arasında mezar odasını çeviren ve dıştan izlenebilen yüksek krepis duvarıyla Karnıyarık Tümülüsü dışında ünik bir örnek oluşturmaktadır.

Ahrandı 2 Tümülüsü

Ahrandı 1 Tümülüsü'nün 750 m kadar batısında ve yine Ahrandı Tepeleri'nin güneye bakan yamaçları üzerinde ikinci bir tümülüs mezar konuşlandırılmıştır. Denizden 426 m yükseklikte kayalık bir alanda kurulmuş bulunan tümülüs ağır bir tahrip görmüştür (Bkz.Şekil.5). Çapı 15-20 m, yüksekliği ise 2 m kadardır. Yerel konglomera cinsi bloklarla örülü mezar odası 2.90 x 2.90 m boyutlarındadır. Kalınlıkları 0.70 m'yi bulan yaklaşık 3.90 m uzunluğunda ağır taş levhalarla örtülü tavan düzdür. Kapak taşı levhaların yan yüzleri, birbirleri arasında boşluk kalmayacak şekilde özenli bir biçimde taşçı kalemi ile traşlanmıştır. Mezar odasının alttan üste doğru kalınlıkları giderek azalan 3 blok taşla örülü duvarlarının yüksekliği 1.90 m kadardır.

Odanın doğu duvarı üzerinde bir giriş kapısına yer verilmiştir. Önde 2.10 m uzunluğunda ve 1.50 m genişliğinde bir dromos bulunmaktadır. Yüksekliği 1 m'yi bulan dromosun üzeri 0.25 m kalınlığında 3 kapak taşı ile örtülüdür. Kapak taşlarından doğu uçtaki yerinden sökülmüştür. Doğal bir kaya kütesinden de yararlanılarak oluşturulmuş bulunan mezar odasının duvarları bu kütleyle yaslanmıştır. Tümülüsteki mevcut tahribattan dolayı taş bloklar yerlerinden büyük ölçüde oynatılmış olmasına rağmen genel planının çıkarılması mümkün olmuştur. Yüzeyde herhangi bir çanak çömlek parçasına rastlanmamıştır. Mimari özelliklerine bakılarak bu mezarın da Lydia-Pers dönemi özellikleri gösterdiği söylenebilir.

Ahrandı Kaya Mezarı

Ahrandı 2 Tümülüsü'nün kuşuçuğu 1 km kadar güneyinde ve ovaya inen yamaç üzerinde bir kaya mezarının varlığı belirlenmiştir Eski yıllarda soyulduğu anlaşılan mezara, güneye bakan bir dromostan girilmektedir (Bkz.Şekil.6). 1.60 m'lik kısmı görülebilen 1.20 m

genişliğindeki dromos kısmen toprak altındadır. Ancak özgün durumunda üzerinin sal taşı levhalarla kapalı olduğu anlaşılmaktadır. 0.80 m genişliğindeki kapı, oda tavanları gibi kırma çatı şeklinde oyulmuştur. 0.70 m derinliğindeki bir eşikten geçilerek girilen mezar, aynı eksen üzerine konumlandırılmış iki odadan oluşur. Mezar odalarından ilki 1.90 x 2.20 metre, ikincisi ise 2.70 x 2.20 m boyutlarındadır. Her ikisinde de mevcut yükseklik 1.50 m kadardır. Ön odada 1.90 x 0.70 m boyutlarında ve kayaya oyulmuş karşılıklı iki kline bulunmaktadır. 1 m derinliğindeki bir eşikle girilen ikinci oda da aynı şekilde karşılıklı klinelere yer verilmekle birlikte, geride bunları kesen, doğu-batı yönlü üçüncü bir klinenin olması ihtimal dahilindedir. Ancak odadaki ağır tahribat nedeniyle bu bağlamda net bir gözlemde bulunulamamıştır. Büyük bir yıkım geçirmiş olan odalar moloz ve tavandan düşmüş kaya parçalarıyla doludur. Mezar odalarında arkeolojik anlamda herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. M.Ö. V. yüzyıl ortalarından Pers egemenliği dönemi sonlarına dek kullanıldıkları bilinen ve tipik Lydia geleneğini yansıtan en yaygın mezarlar grubuna girmektedir. Kayaya oyulmuş bu türde oda mezarların, tümülüslerde yatan krali ve elit sosyal sınıflara kıyasla varlıklı orta sınıf kimselere ait olabileceği sanılır (Russin,1983,s.5 ; Roosevelt, 2009,s.140)

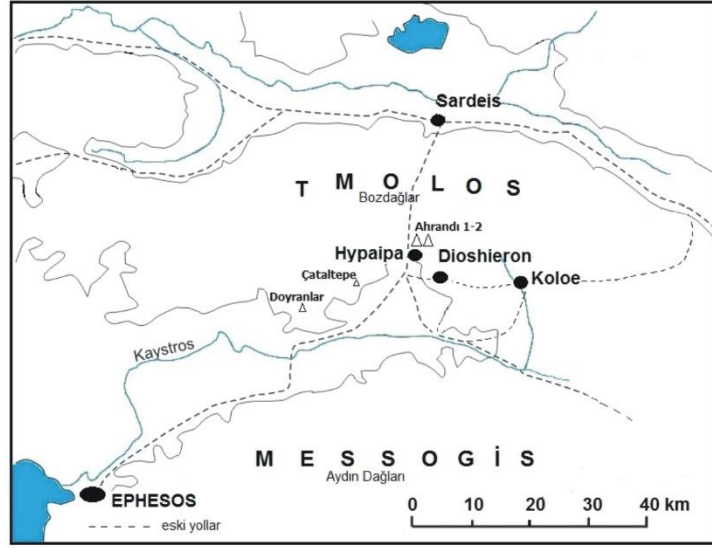
Benzeri dromoslu ve kırma çatılı mezarlar ister örme isterse de kaya oyma olsun daima ortak özellikleri paylaşırlar. Uzunca bir dromostan geçilerek girilen mezarlar bazen tek bazen de iki odalıdır. İçlerinde cesetler için klinelere yer verilmiştir. Lydia Krallığı ve Pers egemenliği döneminde kullanıldığı anlaşılan bu türde kaya mezarlarının benzerlerine, , Ödemiş'e bağlı Türkönü ve Kaymakçı mahalleleri ile Beydağ ilçesi yakınlarında da rastlanmıştır (Sevin,Arslan Sevin,Çetin,2013,s.57) Aynı türde dromoslu ve kırma çatılı başka bir kaya mezarı da 2017 yılında Ödemiş ilçe merkezinin batı ucundaki İlkurşun Mahallesi'nde Ödemiş Müze Müdürlüğü tarafından açılmıştır.

20. yy başlarında Sardes'te İÖ. V. yüzyıla tarihlenen iki tanesi (Tomb 813, Tomb 03.1) dışında çoğu talan edilmiş buna benzer bin 150'den fazla kaya mezarı ortaya çıkarılıp incelenmiştir (Butler,1922, s.158) Çoğu tekrar tekrar kullanılmış olan bu türde mezarlar Henüz ayrıntılı bir inceleme ya da kazı yapılmamış olduğundan hangisinin Pers egemenliği döneminde kullanıldığı açık bir şekilde belirlenemez. Ancak, kırma çatılı mezarların düz çatılılardan biraz daha sonraya ait olduğu ve en azından İÖ. VI. yüzyılın ortalarından itibaren kullanılmaya başladıkları kabul edilir.

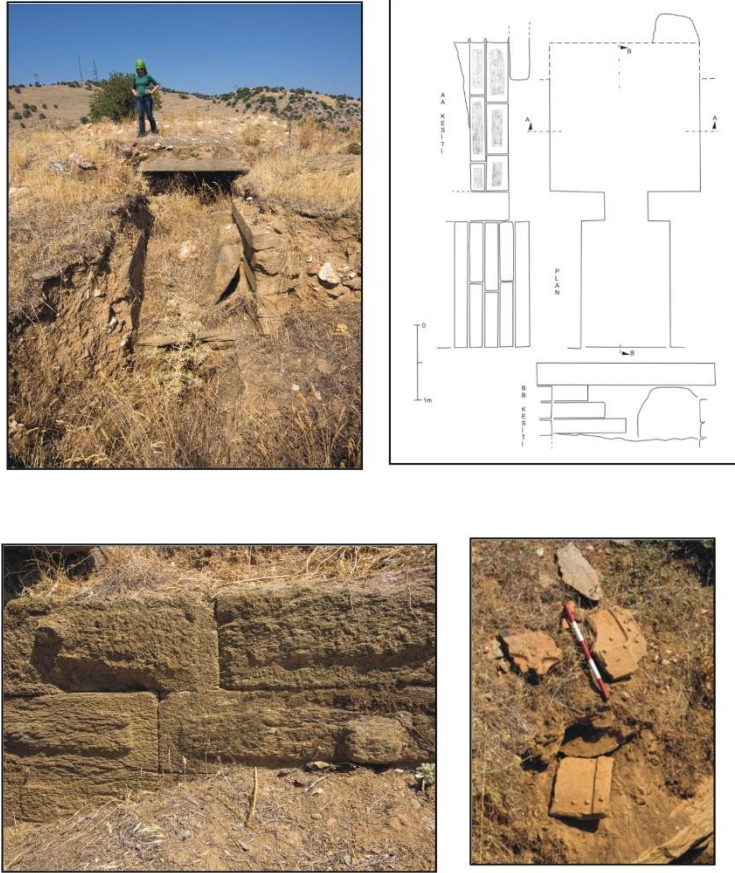
Kaynakça

- Baughan,E., (2010) “Lidya Gümü Gelenekleri- Lidyan Burial Customs ” *Lydialılar ve Dünyaları Lydians and Their World*. s.273-304. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Bilgin, A.İ., Dinç, R., Önder M., (1996). “Lydia’daki İki Tümülüste Temizlik Kazısı Çalışmaları”, *Arkeoloji Dergisi* IV. s.207-222. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir
- Butler, H.W. (1922). *Sardis I: The Excavations, Part I*, Leyden.
- Christof, E. (2008). “Anikonische grabmarker in Kleinasien: Die Sog.“Phallossteine” *Epigraphica Anatolica* 41, s.147-173
- Evren, A. (1985). *Tire ve Çevresinde Bulunan Pişmiş Toprak Lahitler*,Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Gürsel, A. (2014). “Beydağ İlçesi, Eski Çiftlik Köyü Tümülüsleri Kurtarma Kazısı”, 23. *Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, s.29-46 Mardin.
- Roosevelt, H. (2009). *The Archaeology of Lydia from Gyges to Alexander*,Cambridge.
- Russin, R.U., Hanfmann, G.M.A (Ed.). (1983). “IV. Lydian Graves and Cemeteries”, *Sardis from Prehistoric to Roman Times. Results of the Archaeological Explorations of Sardis, 1958-75*, Cambridge s.53-67.
- Sevin,V., Arslan Sevin, N., Çetin, S. (2013). *Neikaia: Unutulmuş Bir Antik Kent*, Ödemiş.

Şekiller

Şekil 1. Tmolos - Messogis Dağları ve Kaystros Ovası

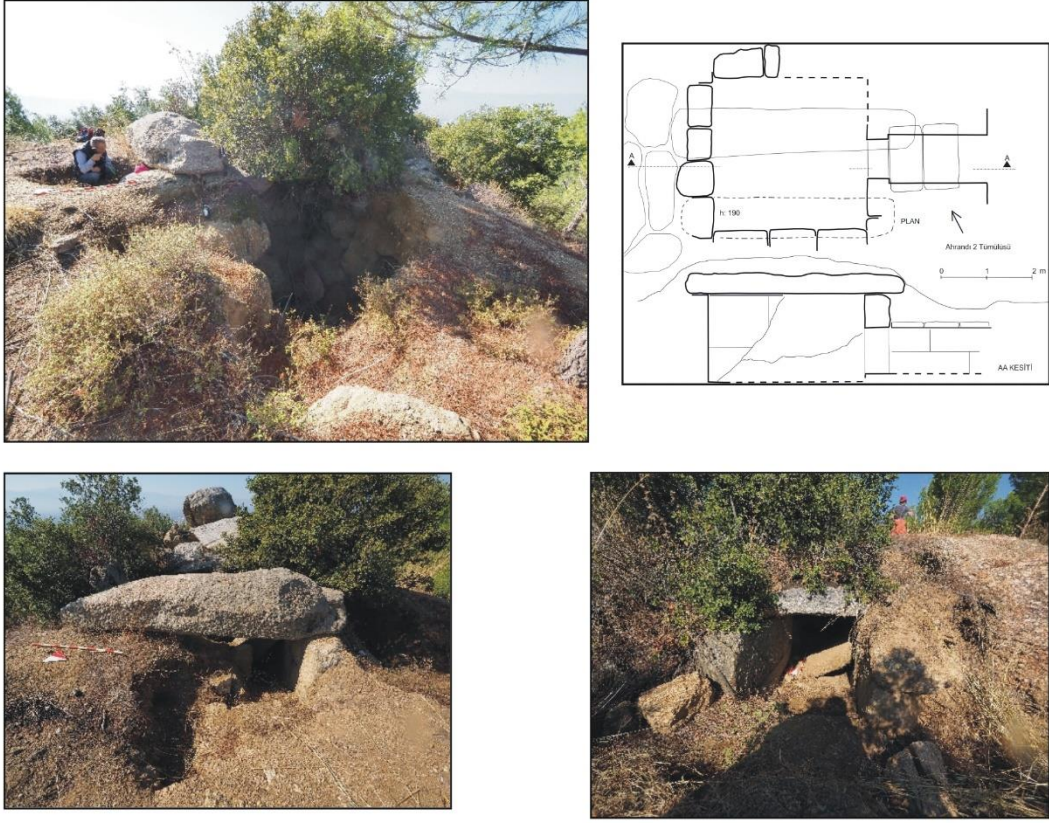
Şekil 2. Doyranlar Tümülüsü: Dromos, vaziyet planı, duvar örgü detayı, pişmiş toprak kabarmalı lahit parçaları

Şekil 3. Çataltepe Tümlüsü : Tahribat çukurları, semerdam çatı örtüsü, phallos

Şekil 4. Ahrandı 1 Tümlüsü: Genel görünüm, krepis duvar örgüleri,tahrip edilmiş mezar odası taş blokları

Şekil 5. Ahrandı 2 Tümlüsü: Genel görünüm, vaziyet planı, *in situ* tavan taş bloku, dromos.

Şekil 6. Ahrandı Kaya Mezarı: Dromos ve giriş, vaziyet planı, mezar odaları.